

De Schatkist van Eli Heimans

door Johan Mulder
mulder27@xs4all.nl

“Help! Pa verzamelde fossielen!” Ik hoop dat uw nabestaanden dat nooit zullen roepen als ze bij de verdeling van de erfenis oplopen tegen de haast onuitvoerbare opgave voor uw verzameling een redelijk duurzame toekomst te vinden. Denk niet dat ze nog met de door u zo gekoesterde vondsten gewoon naar een natuurmuseum kunnen stappen en daar met open armen zullen worden ontvangen. Die tijd ligt al ver achter ons. Vele natuurmuseum hebben voor schenkingen geen ruimte meer of zijn zelfs opgeheven. Er is zelfs een afschuwelijk nieuw werkwoord in de Nederlandse taal ontstaan: ‘ontzamelen’. Dat betekent in de praktijk: je ontdoen van spullen. Voor musea betekent ontzamelen veel gewetensvolle arbeid op basis van een gedegen en doordacht ‘collectieplan’, dat vaak nog gemaakt moet worden, of niet meer up-to-date is. Nu zijn we in ons land gewend alles op papier goed te regelen, en voor onverwachte, nare gebeurtenissen kan de overheid een ‘rampenplan’ uit de kast trekken.

Musea die door gebrek aan ruimte, geld of menskracht, door een beleidswijziging of door mismanagement, worden genoodzaakt een deel van hun collecties af te stoten, zullen dat in eerste instantie als een ramp beschouwen. Dat is op zich trouwens wel bemoedigend. Er spreekt immers compassie uit voor de fysieke nalatenschap van een beschaving, dus voor wat we aanduiden met het containerbegrip ‘cultureel erfgoed’. Ook de naturalia vallen daar uiteraard onder. Hoe leg je het afstoten van een deel van de collectie uit aan de betrokken en toegewijde medewerkers van je museum en met name aan de schenkers van objecten? En hoe regel je dat op een ethisch verantwoorde manier? De Nederlandse Museumvereniging heeft voor dit soort ‘rampen’ de Leidraad Afstoten Museale Objecten (LAMO) gemaakt; dit document wordt ook door de Rijksdienst voor het (roerend) Cultureel Erfgoed inmiddels terecht erkend als een bruikbare en functionele handleiding voor een goede aanpak. Bij het afstoten van 150.000 natuurhistorische objecten, als gevolg van de sluiting van het Zwolse natuur- en milieuthemapark Ecodrome, is mij gebleken dat die handleiding ook in de praktijk goed werkt.

Een principe

Ik ben inmiddels 77 en verzamel sedert 1958 fossielen, met als gevolg dat ik nu 14.000 fossielen in mijn woning en garage moet huisvesten. Wat moet daarmee gebeuren na mijn overlijden? Mijn kinderen en kleinkinderen hebben weinig of geen grote belangstelling voor de paleontologie, maar ik heb wel een vaste, vrij principiële opvatting. Ik ben namelijk van mening dat iedereen die iets verzamelt en denkt collecties te bezitten die tot het roerend cultureel erfgoed zouden kunnen worden gerekend, de maatschappelijke plicht heeft bij zijn leven te regelen wat daarmee na zijn overlijden moet gebeuren. Ik beschouw een gemeentelijke reinigingsdienst als een nuttige voorziening, maar niet als de eindbestemming voor dergelijk erfgoed. Ook de door een plaatsgenoot geopperde optie “die stenen” te gebruiken voor de verharding van een zandweg in mijn dorp Nieuwleusen, spreekt mij om meerdere redenen niet aan. Toch moet ook ik

Afb. 1. De inhoud van de Schatkist van Eli Heimans. Foto: ANMEC.

ontzamelen en daarbij natuurlijk recht doen aan mijn principe.

Het ontstaan van de schatkist van Eli Heimans

Ik heb uit mijn omvangrijke fossielencollectie eerst alle soorten fossielen geselecteerd waarvan ik 25 of meer goede, en voor educatief werk geschikte exemplaren over had. Dat waren 36 verschillende soorten. Uit het Cambrium, Ordovicium, Siluur, Devoon, Carboon, Jura, Krijt, Tertiair en Kwartair. Mijn eerste gedachte was daarmee 25 schoendozen te vullen en die dozen via onderwijsinstellingen voor HAVO en VWO te geven aan leerlingen met belangstelling voor paleontologie, maar dat liep anders. De stichting Natuurmuseum en Milieu Educatie Zwolle,

Afb. 2. Een impressie van de inhoud van de Schatkist van Eli Heimans. Foto: ANMEC.

Over de auteur: Drs. ing. Johan Mulder (77), socioloog en landbouwkundige en oud-inspecteur beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, is ruim een halve eeuw lid van de NGV en donateur van GEa. Als zijn leermeesters op het terrein van de geologie beschouwt hij dr. Fop. I. Brouwer en prof. dr. Bert Boekschoten. Hij is medeoprichter van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren van het Natuurmuseum West-Overijssel en van het vroegere natuur en milieu themapark Ecodrome in Zwolle. Hij is vooral promotor en bestuurder als het gaat om de instandhouding van paleontologisch erfgoed, NME en geologieonderwijs.

kortweg NAMEZ, waarvan ik al bijna een halve eeuw voorzitter ben, wees me er terecht op dat het beter kon. We besloten de 'Schatkist van Eli Heimans' samen te stellen (afb. 1).

In 2014 was het precies honderd jaar geleden dat de beroemd geworden Zwollenaar Eli Heimans tijdens een geologische excursie in Gerolstein plotseling kwam te overlijden. NAMEZ wilde hem eren en die schoendozen werden vervangen door 25 forse gereedschapskisten van de bouwmarkt. Dat werden de schatkisten van Eli Heimans, allemaal identiek gevuld met 36 doosjes met een fossiel uit bovengenoemde geologische periodes. Die schatkisten zijn door NAMEZ in 2015 en 2016 gratis verstrekt aan circa 25 Nederlandse instellingen om als leskist te gebruiken of uit te lenen aan scholen in het voortgezet onderwijs voor gebruik bij het vak biologie, of aan natuurorganisaties.

Maar wie weet eigenlijk nog wie Eli Heimans was? Het is opvallend hoe weinig mensen nu nog notie hebben van het leven en de werken van deze gepassioneerde natuurvriend. Mijn vroegere leermeester, de ooit populaire radioreporter, dr. Fop. I. Brouwer (1912-1991) heeft daar in 1958 verandering in gebracht met zijn dissertatie: *Leven en werken van E. Heimans en de opbloei der natuurstudie in Nederland in het begin van de twintigste eeuw*. Dr. Marga Coesèl heeft die informatie gecompleteerd met haar prachtige en rijk geïllustreerde boek: *Eli Heimans, uit de schaduw van Jac. P. Thijsse*, in 2014 uitgegeven door de Heimans en Thijsse Stichting. Voor NAMEZ was het vanzelfsprekend om ook van dat boek een exemplaar in de schatkist op te nemen.

De inhoud van de schatkist

Elke schatkist bevat 36 verschillende soorten fossielen en het hierboven genoemde boek van Marga Coesèl, maar wat zit er nog meer in? Om te beginnen het boek: *De schatkist van Eli Heimans*. Met dr. Eric W.A. Mulder, als paleontoloog en conservator verbonden aan Natura Docet Wonderrijk Twente (Denekamp) als medeauteur, heb ik dat boek geschreven. Het bevat niet alleen een globale beschrijving en foto's van alle fossielen in de schatkist, maar ook van de landschappen waarin de soorten hebben geleefd. Om deze aangeklede catalogus van een context te voorzien, begint het boek met tien inleidende hoofdstukjes waarin antwoord wordt gegeven op basale vragen als: wat zijn fossielen en hoe ontstaan die? Hoe weet je hoe oud fossielen zijn? Kun je ze ook in Nederland vinden? Wat is de evolutietheorie van Charles Darwin? Wie was Carolus Linnaeus? Etc. etc. Het doel van de schatkist is niet alleen het bevorderen van de belangstelling voor de paleontologie, maar ook het ondersteunen van educatieve activiteiten op het terrein van dit boeiende vakgebied. Om die reden zitten er in de schatkist ook vier lesopdrachten die aansluiten bij de exameneindtermen en het verplichte curriculum voor het vak biologie in het voortgezet onderwijs plus een docentenhandleiding. Om te bevorderen dat de schatkist ook voor het veldwerk betekenis heeft, vind je daarin ook het boek: *'Opgeraapt, Opgevist, Uitgehakt; Fossielen vertellen de geschiedenis van Nederland'*. Het is geschreven door Jelle Reumer, bijzonder hoogleraar paleontologie aan de Universiteit Utrecht en auteur van andere prachtige boeken. Ten slotte tref je in de kist nog een echte geologenloop, een hangslot met twee sleutels voor het afsluiten van de schatkist en een USB-stick aan met daarop niet alleen de lesopdrachten en de docentenhandleiding, maar ook de digitale versie van mijn boek. Afb. 2.

Het gebruik van de schatkist

Inmiddels hebben alle genoemde instellingen al enkele jaren de schatkist onder hun hoede en is het interessant hun ervaringen daarmee te vernemen. Uit telefonische contacten is me gebleken dat de schatkist op verschillende manieren wordt ingezet. Soms voor een speciaal project (bijv. over de evolutie), soms wordt de kist aangevuld met andere objecten en info om het geschikter te maken voor de lagere klassen van HAVO en VWO en

Wie ontvingen de schatkist?

De organisaties die gratis in 2015 en 2016 de goedgevulde schatkist van NAMEZ hebben ontvangen, hebben met elkaar gemeen dat ze allemaal aantoonbaar werken aan het doel dat daarmee is beoogd, nl. het bevorderen van de belangstelling voor het leven op onze planeet en voor fossiele overblijfselen die we daarvan kunnen vinden. De schatkist is door de Stichting NAMEZ geschonken aan de volgende instellingen:

NCB Naturalis (Leiden)
Natuurhistorisch Museum Rotterdam (Rotterdam)
Natuurmuseum Brabant (Tilburg)
Museon (Den Haag)
Natuurmuseum Fryslân (Leeuwarden)
Natuurmuseum Nijmegen (Nijmegen)
Natuurhistorisch Museum Maastricht (Maastricht)
Teylers Museum (Haarlem)
Universiteitsmuseum Utrecht
Museum Twentse Welle (Enschede)
Museum Natura Docet Wonderrijk Twente (Denekamp)
Dr. Eric Mulder (coauteur boek en conservator van Museum Natura Docet Wonderrijk Twente)
Oertijdmuseum De Groene Poort (Boxtel)
Geologisch Museum Hofland (Laren)
Gelders Geologisch Museum (Velp)
Natuurhistorisch Museum De Peel (Asten)
Heimans Museum (Zaandam)
Stichting Heimans en Thijsse (Amsterdam, in permanente bruikleen aan de Amsterdamse instelling voor natuur- en milieueducatie ANMEC.
Thorbecke Scholengemeenschap (Zwolle)
Hogeschool Saxion (Enschede)
Hunebedcentrum Borger (Borger)
Natuurmuseum Middelburg en Zierikzee (Zierikzee)
Museum Schokland (Schokland)
Zeemuseum Miramar (Vladder)

Afb. 3. Overdracht van de eerste exemplaren van 'De schatkist van Eli Heimans', eind oktober 2015, aan directeurs van natuurhistorische musea die zijn aangesloten bij de Stichting Nederlandse Natuurhistorische Collecties (de SNNC). V.l.n.r.: Paul Voogt, directeur Universiteitsmuseum Utrecht en voorzitter SNNC; Jelle Reumer, oud-directeur Natuurhistorisch Museum Rotterdam en hoogleraar stratigrafie en paleontologie aan de RUU; Kees Moeliker, directeur Natuurhistorisch Museum Rotterdam; Frans Ellenbroek, directeur Natuurmuseum Brabant, Johan Mulder, ontwerper van de schatkist en auteur van dit artikel en Gerard Mangnus, directeur Natuurmuseum Nijmegen. Foto: SNNC.

soms worden objecten uit de schatkist gebruikt ter complete-
ring van een expositie. De algemene conclusie is, dat de schat-
kist wordt gebruikt in de geest van Eli Heimans. Erg duidelijk
wordt dat uit de aanpak van het Amsterdams Natuur en Milieu
Educatief Centrum (ANMEC) te Amsterdam ([http://anmec.nl/the-
mas/leren-in-de-stadsmuur/item/de-schatkist-van-eli-heimans](http://anmec.nl/the-
mas/leren-in-de-stadsmuur/item/de-schatkist-van-eli-heimans)),
die de schatkist van de Heimans en Thijsse Stichting in perma-
nente bruikleen heeft ontvangen, en daar op voortreffelijke wijze
gebruik van maakt.

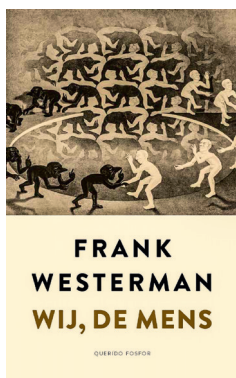
Overigens kunnen niet alleen onderwijsinstellingen, maar ook
andere organisaties een beroep doen op de musea om de
schatkist te mogen lenen.

Drie praktische punten tot besluit:

1. Vervoer de kist altijd rechtstandig en per auto. Anders wordt
de kist een puinhoop van beschadigde fossielen en kapotte
doosjes;
2. De kist is alleen te openen met ingeklapt hengsel;
3. Controleer de inhoud alvorens de schatkist terug te brengen
naar het museum.

Voor nadere informatie over de Schatkist van Eli Heimans kunt
u terecht bij de auteur: Johan Mulder, Merellaan 27, 7711 LJ
Nieuwleusen
Tel.: 0529-482849 en 06-22929953
E-mail: Mulder27@xs4all.nl

Boekbesprekingen

Wij, de mens, door Frank Westerman. Querido Fosfor, 2018. ISBN 9789021412122. 282 pp., 3 kaartjes. Prijs € 20,-.

De titel van dit boek is breder dan de inhoud. Begaafd schrijver Westerman beperkt zich tot het onderzoek naar fossiele mensachtigen, verricht in Nederland en Indonesië. Omdat beide landen uithoeken waren van de menselijke stamboom, die in hoofdzaak wortelt in Afrika, is de inhoud weinig samenhangend. De tekst gaat veel meer over onderzoek en onderzoekers, dan over de huidige stand

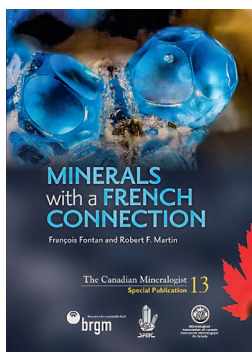
van inzicht. Het boek bevat geen afbeeldingen van vondsten, koestert uitingen van verwondering; afdwalingen nemen nogal wat plaats in.

Eigenaardig is dat Westerman veel over beenderen schrijft, maar nauwelijks over opzettelijk uit steen geslagen werktuigen - vondsten die toch zo veelzeggend zijn over de menselijke aard. Ook maakt hij daarin belangrijke fouten. Vuistbijlen zijn *niet* bij de fossiele mens van Dmanisi (Georgië) aangetroffen. De Neanderthalers van Sclayn (België) gebruikten grafietlei, maar "mangaanbolletjes" werden daar niet opgemerkt. Andere dwalingen: iridiumhoudende klei in Denemarken is geen gevolg van een "vulkanuitbarsting in Yucatán", maar van een meteorietinslag.

Tussen Bali en Lombok bevindt zich geen "diepe zeetrog". Dat Westerman argeloos de zeer ver uiteen liggende dateringen van de dwergmensvondsten op Flores voor vaste waarheden houdt, en niet herkent als tussenresultaten van nog niet afgesloten wetenschappelijk onderzoek, zij hem vergeven.

Over onderzoekers en hun lotgevallen haalt Westerman daarentegen veel naar boven - lezers op zoek naar *human interest* komen niets te kort. Echte wetenschapshistorie is zijn boek hierdoor niet geworden. Helaas herhaalt en verrijkt de schrijver zijn passages over Eugène Dubois met schunnige vertelsels; le-
gendevorming achteraf over een achterdochtig en solitair mens - niet plausibel en ook niet ter zake doende. Geen woord wordt gewijd aan Dr. D. Hooijer, conservator van de collectie-Dubois, in Leiden en belangrijk onderzoeker van de begeleidende fauna van de oermensen in Oostelijk Afrika en op Java en Flores. De proloog van het boek wringt met het hoofdthema. Fossielen-
vindplaats Maasvlakte ontstond op het land, werd door de zee-
spiegelstijging water. De fossiele botten liggen na zandwinning uit de Noordzeebodem nu weer op de vaste wal. Een vliegenier kwam daar om doordat hij, op 28 mei 2012, ondoordacht de zeemist indook om zich te oriënteren. Voor de oorzaak van het ongeluk maakte de grens water/land niet uit; maar de auteur suggereert anders, en doet daarmee de feitelijkheid van het officiële rapport dat hij citeert geweld aan. Zijn parabel blijkt een slag in de lucht. Een onderhoudend en bij vlagen informatief, maar afdwalend en te vaak onhelder boek over een belangrijk en boeiend onderwerp.

Bert Boekschoten, VU Amsterdam.
g.j.boekschoten@vu.nl

Minerals with a French Connection, door François Fontan en Robert F. Martin. The Canadian Mineralogist, Special Publication 13, 2017. Engelstalig. 577 pagina's, 800 kleuren- en zwartwitfoto's. Gezamenlijke publicatie van de Mineralogical Association of Canada (Québec, Canada) en de Société Française de Minéralogie et de Cristallographie (Parijs). ISBN: 978-0-921294-59-7. Richtprijs: € 72,-.

Met dit boek willen de auteurs tonen dat ook Frankrijk een bakermat was van mineralogie en kristallografie. Dat wordt geïllustreerd met de beschrijvingen van alle mineralen met typevindplaatsen in Frankrijk (122) en Nieuw-Caledonië (4), gevolgd door alle mineralen die vernoemd werden naar Franse burgers (128). Alle beschrijvingen hebben dezelfde structuur. Onder de naam, formule, kristalstelsel, ruimtgroep en celparameters, staan

twee foto's van het mineraal naast elkaar. Daaronder volgt uitleg over de typevindplaats, het voorkomen, een korte beschrijving van hoe het mineraal eruitziet en eventueel welke structuur het bezit, hoe het aan zijn naam kwam, informatie over de holo-types, nog enige opmerkingen en ten slotte de IMA-status en een referentielijst.

Dit boek vergde jaren van intensieve research. Het resultaat is indrukwekkend en iets waar de auteurs terecht trots op kunnen zijn. Kun je dit boek lezen als een roman? Dat betwijfel ik, maar dat was ook niet de opzet. Het is eerder een encyclopedisch werk, dat nog vele tientallen jaren zijn nut zal bewijzen. De beschrijvingen van elk mineraal bieden een schat aan interessante weetjes die je nergens anders vindt en maken dat het boek uitnodigt om verder te lezen en te kijken. Vergelijk het met een fles goede Calvados: die drink je ook niet in één keer leeg, maar geniet er vele avonden van.

De volledige recensie is vanaf april te lezen op de website van GEA.

Herwig Pelckmans
herwig.pelckmans@gmail.com